

KİPR PROBLEMİNİN TARİXİNDƏN (XX ƏSRİN 60-CI İLLƏRİ)

Ləman Zülqədərova
Gəncə Dövlət Universiteti
mubariz.aqalar@gmail.com

Açar sözlər: Türkiyə, ABŞ, SSRİ, Yunanıstan, müstəqillik, respublika, Kipr Xruşçov

XX əsrin 60-cı illərin əvvəllərində Türkiyənin xarici siyasətində yeni bir problem yarandı. Bu da Kipr hadisələri ilə bağlı oldu. 1960-cı ilin avqust ayında müstəqilliyi elan edilən Kipr Respublikasının təminatçı dövlətləri Böyük Britaniya, Türkiyə və Yunanıstan idi. Müstəqil olmasına baxmayaraq, Kiprdə Böyük Britaniyanın iki böyük hərbi bazası saxlanılırdı. Kipr müstəqil olduğdan sonra yunanlar kiprli türklərin hüquqlarını kobudcasına pozmağa başladılar. Adadakı türk varlığının mövcudluğu sual altına düşdü. Dinc türk əhalisinə qarşı təqiblərin həyata keçirilməsi gərgin vəziyyət yaratdı. Bu isə Türkiyə hökumətinin narahatlığına səbəb oldu. Kipr problemi Ankaranın xarici siyasətində ən vacib məsələlərdən birinə çevrildi.

Mövcud məqalədə müxtəlif qaynaqlar və mövcud tarixşünaslığın məlumatları əsasında Kipr konfliktinin gedişi, təkamülü, bu dramatik, qanlı beynəlxalq konfliktin müxtəlif aktorlarının mövqeyi və hərəkətləri izlənilir.

Məqalənin müəllifi ABŞ, SSRİ, Türkiyə və b. kimi müxtəlif hərbi-siyasi mərkəzlərin Kipr siyasətini mümkün qədər ətraflı işıqlandırmağa çalışır. Məqalənin sonunda haqlı olaraq qeyd edilir ki, bütün cəhdlərə baxmayaraq ABŞ və digər Qərbi dövlətləri Türkiyənin qanlı 1964-cü il hadisələrinə müdaxiləsinə imkan vermədilər; doğrusu, belə Türkiyə müdaxiləsi üçün müvafiq şərait də hələlik yetişməmişdi.

ИЗ ИСТОРИИ КИПРСКОЙ ПРОБЛЕМЫ (60-Е ГОДЫ XX ВЕКА)

Ляман Зульгадарова

Ключевые слова: Турция, США, СССР, Греция, самостоятельность, республика, Кипр, Хрущев

В начале 60-х годов 20 века во внешней политике Турции возникла новая проблема. Это также было связано с событиями на Кипре. В августе 1960 года Кипр объявил о своей независимости. В этот период государствами-гарантами Республики Кипр были Великобритания, Турция и Греция. Несмотря на независимость, Кипр содержал две крупные британские военные базы. После того, как Кипр стал

независимым, греки стали нарушать права турок-киприотов. Существование турецкого присутствия на острове было поставлено под сомнение. Преследования мирного турецкого населения создали напряженную обстановку. Это вызвало обеспокоенность турецкого правительства. Кипрская проблема стала одним из важнейших во внешней политике Анкары.

В данной статье на основе данных различных источников и существующей историографии прослеживается ход, эволюция кипрского конфликта, позиция и действия различных актеров этой драматичной, кровавой международной проблемы.

Автор статьи постарался как можно подробно осветить кипрскую политику различных военно-политических центров, таких как США, СССР, Турция и др. В конце статьи правильно отмечено, что несмотря на все попытки США и другие страны Запада не позволили Турции вмешиваться в кровавые события 1964 года; с другой стороны, если честно признаться, еще не существовала соответствующая ситуация для турецкого вмешательства.

ON THE HISTORY OF THE CYPRUS PROBLEM (60S OF THE XX CENTURY)

Laman Zulqadarova

Keywords: Turkey, USA, USSR, Greece, independence, republic, Cyprus, Khrushchev

In the early 60s of the 20th century, a new problem arose in Turkey's foreign policy. This was also related to the events in Cyprus. The guarantor states of the Republic of Cyprus, which declared its independence in August 1960, were Great Britain, Turkey and Greece. Although independent, Cyprus maintained two large British military bases. After Cyprus became independent, the Greeks began to violate the rights of the Turkish Cypriots. The existence of the Turkish presence on the island was questioned. Persecution against the peaceful Turkish population created a tense situation. This caused the concern of the Turkish government. The Cyprus problem has become one of the most important issues in Ankara's foreign policy.

This article, based on data from various sources and existing historiography, traces the course and evolution of the Cyprus conflict, the position and actions of various actors in this dramatic, bloody international problem.

The author of the article tried to cover the Cypriot policy of various military-political centers, such as the USA, the USSR, Turkey, etc., in as much detail as possible. At the end of the article, it is correctly noted that despite all

attempts, the United States and other Western countries did not allow Turkey to interfere in the bloody events of 1964; on the other hand, to be honest, there was not yet an appropriate situation for Turkish intervention.

XX əsrin 60-cı illərin əvvəllərində Türkiyənin xarici siyasətində yeni bir problem yarandı. Bu da Kipr hadisələri ilə bağlı oldu. 1960-cı ilin avqust ayında müstəqilliyi elan edilən Kipr Respublikasının təminatçı dövlətləri Böyük Britaniya, Türkiyə və Yunanıstan idi. Kiprin müstəqilliyinin elan olunmasını adada ingilis nüfuzuna vurulan zərbə kimi qiymətləndirən sovet hökuməti baş verən hadisələri diqqətlə izləyirdi. Müstəqil olmasına baxmayaraq, Kiprdə Böyük Britaniyanın iki böyük hərbi bazası saxlanılırdı. Kipr müstəqil olduqdan sonra yunanlar kiprli türklərin hüquqlarını kobudcasına pozmağa başladılar. Adadakı türk varlığının mövcudluğu sual altına düşdü. Dinc türk əhalisinə qarşı təqiblərin həyata keçirilməsi gərgin vəziyyət yaratdı. Bu isə Türkiyə hökumətinin narahatlığına səbəb oldu. Kipr problemi Ankaranın xarici siyasətində ən vacib məsələlərdən birinə çevrildi.

1964-cü ildə Kipr ətrafında vəziyyət yenidən gərginləşdi. Kiprdə iki icma arasında toqquşmalardan sonra vəziyyət kəskinləşdi. NATO üzvləri olan Yunanıstan və Türkiyə bir-birinə qarşı hərbi hazırlıq işini gücləndirdilər.

Belə bir şəraitdə Türkiyənin hər hansı bir dövlətlə münasibətlərinin necə olması onların Kipr məsələsinə yanaşmalarından asılı idi. Türkiyənin həyatı mənafeləri ilə bilavasitə bağlı olan Kipr məsələsində türklərin haqlı tələblərinə Qərb blokundakı müttəfiqlərinin biganə qalmaları, tərəddüd etmələri narazılıqla qarşılırdı. Belə vəziyyətdə Türkiyənin baş naziri İsmət İnönü 1964-cü il yanvarın 5-də sovet lideri N.S. Xruşşova məktub göndərdi. Səfir F. Korutürk yanvarın 6-da həmin məktubu SSRİ xarici işlər naziri A. Qromikoya təqdim etdi. Məktubda adada yaranmış vəziyyət şərh edilir, Türkiyənin Kipr adasında yunan mənşəli terrorçuların fəaliyyətini dayandırmaq niyyətinin olduğu bildirilirdi [6, v. 4.17].

Xruşşov fevralın 7-də İnönüyə cavab məktubu göndərdi. Sovetlər Kiprə silahlı müdaxilənin əleyhinə çıxdı. Adaya beynəlxalq qüvvələrin göndərilməsinə etiraz etdi. Baş verən hadisələrdə Türkiyəni təqsirləndirdi. Bununla belə, Xruşşov sovet dövlətinin adada yaşayan hər iki icmanın hüquqlarının müdafiə edilməsinə, problemin dinc vasitələrlə həllinə tərəfdar, enosisə və terrora isə qarşı çıxdı. Sovet hökumətinin SSRİ ilə Türkiyə arasında münasibətlərin inkişafını arzuladığını bildirdi [1, s. 70-71].

Başqa bir teleqramı Xruşşov Makariosa göndərdi. Teleqramda deyilirdi: “Kiprin müstəqilliyi və ərazi bütövlüyünün qorunması istiqamətindəki səylərinizdə sizə tam qələbə arzulayıram”. Xruşşovun Makariosa teleqramı türk dairələrini hiddətləndirdi. Münasibətlər yenidən gərginləşdi. Nəticədə Türkiyənin xarici işlər naziri F. C. Erkinin Moskvaya planlaşdırılan səfəri təxirə

salındı [4, v. 203.3].

Bütün ziddiyyətli məqamlarına baxmayaraq, sovetlərin Kipr məsələsində mövqeyi Türkiyə üçün ciddi əhəmiyyət daşıyırdı. Çünki Türkiyə belə yanaşmanı indiyədək bir blokda olduğu NATO üzrə müttəfiqlərindən görməmişdi. Sovetlərin adanın enosisinə qarşı çıxması müsbət hal idi. Bununla belə, türk mətbuatı sovet mövqeyini tənqid etməyə başladı. “Milliyet” qəzetində dərc olunmuş “Kipr və sovetlərin mövqeyi” adlı məqalədə yazılırdı: “Azadlıq mübarizəsi dövründə doğulmuş türk-rus dostluğunu Stalin dağıtdı. Sovetlərin səhvi ucbatından Xruşşovun bu dostluğu bərpa edəcəyi yubandır”. Türkiyə parlament nümayəndə heyəti SSRİ-yə səfər etsə də, sovet parlamentarilərinin Türkiyəyə səfəri Moskvanın Makariosu açıq şəkildə müdafiə etdiyi üçün Ankara tərəfindən təxirə salındı. Sovetlər Kiprin Yunanıstanla Türkiyə arasında bölüşdürülməsini də istəmirdi. Qəzet yazırdı: “Hər addımda Türkiyə ilə yaxşı münasibətlər qurmaq istədiyini bildirən şimal qonşumuz türk hökumətini ittiham edir, bununla da öz hərəkətlərini təkzib edir” [3, v. 84.1].

Xruşşovun məktubu Ağ evi hərəkətə gətirdi. Kipr məsələsi amerikan rəsmi dairələrində geniş müzakirə edilməyə başlandı. Bəzi rəsmilər “Kipr problemini həll etməkdən ötrü ABŞ Türkiyəyə etdiyi yardımları azaltmalıdır, onda türklər başlarını aşağı əyib deyilənləri qəbul edəcəklər” söyləyirdilər. Amerikan prezidentinə yaxın adam sayılan Ağ evin mətbuat məsələləri üzrə müşaviri Dru Pirson 1964-cü il fevralın 4-də və martın 4-də “Washington Post” qəzetində çap etdirdiyi məqaləsində “türklərə edilən yardımlar dayandırılrsa, onlar ağillanacaqlar, bundan sonra Kiprə iddia etməyəcəklər” yazırdı. Daha sonra qeyd edirdi ki, yardımların dayandırılması türklərin məhvinə gətirəcəkdir. Türkiyə iflasa uğrayacaqdır. Onda Kipr problemi özü-özündən həllini tapacaqdır. O yazırdı ki, bir zamanlar ABŞ-ın müdafiəsi üçün Türkiyənin böyük əhəmiyyəti olmuşdur. İndi isə ABŞ-ın özünü qorumaq üçün kifayət qədər silahları vardır. Türkiyənin müdafiə qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsi yükünü Ağ ev öz üzərinə götürməməlidir. Digər rəsmilər isə “Türkiyəyə yardımların kəsilməsi yoxsulluq və çətinlik gətirəcəkdir. Antiamerikan əhval-ruhiyyə güclənəcəkdir. Türkiyənin dostlarının başında ABŞ durur. Ondan uzaqlaşmaq olmaz” deyirdilər [1, s. 73].

Beləliklə, Kipr məsələsi SSRİ ilə ABŞ arasında soyuq müharibə forması aldı. Problemin həlli dalana dirəndi.

Bu zaman adada türk hərbcilərinin sayı 65 min nəfərə çatırdı. Problemə dair suala cavab verən prezident Gürsel “elə etmək lazımdır ki, ruslar bundan istifadə edib çay pulu yığmasınlar” dedi. Makariosun SSRİ ilə münasibətlərinə dair suala cavab verən Gürsel “ruslar Kiprlə deyil, Makariosla yaxınlaşırlar. Ona görə də biz qan qardaşlarımızın qanının axıdılması ilə razılaşa bilmərik” deyə vurğuladı. Türkiyədə bəziləri sovet təhlükəsinin aşağı düşməsinin NATO daxilində soyuq münasibətlərin yaranmasına səbəb olduğunu deyirdi. Şükrü

Baban “Yeni Sabah” qəzetinin 1964-cü il 2 mart tarixli sayında “sovetlərə qarşı yaradılmış Qərb bloku rus təhlükəsinin azaldığını görüb bir-birini inkar edir” yazırdı [2].

Adada qanlı hadisələr nəticəsində yaranmış ağır vəziyyət BMT-də geniş müzakirə edildi. Sovet diplomatiyası adaya NATO qüvvələrinin yeridilməsinin əleyhinə çıxdı. SSRİ 1964-cü il mart ayının 4-də BMT Təhlükəsizlik Şurasının iclasında iki icma arasında qan tökülməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə adaya BMT ordularının göndərilməsinə səs verdi. Buna baxmayaraq, adada türklərə qarşı qətlər hələ də davam edirdi. Tərədilən qırğınları dayandırmaqdan ötrü Türkiyə təyyarələri 1964-cü ilin yayında yunan hərbi hissələrini bombardman etdi. Adada iki icma arasında yaranmış ağır vəziyyət NATO üzvləri olan Yunanıstanla Türkiyə arasındakı münasibətləri kəskinləşdirdi. NATO-nun cənub qanadı xeyli zəifləmiş oldu [7, s. 67].

Xruşşov 1964-cü il aprel ayının əvvəllərində çıxış edərək “Kıpr hadisələrinə kənardan müdaxilənin yolverilməz olduğunu, qan tökülməsinin dayandırılması vacibliyini” bildirdi. Bu bəyanat Türkiyədə rəğbətlə qarşılandı. Xarici işlər naziri Erkin belə mövqeni “nəhayət, bizim böyük qonşumuz həqiqəti görməyə başladı” kimi qiymətləndirdi. Bununla belə, sovetlər hələ də Makariosu müdafiə edirdi. SSRİ Makariosa silah verirdi. “Hürriyyət” qəzeti “75825 №-li rus təyyarəsi Nikosiya hava limanında yerə endikdən sonra ciddi təhlükəsizlik tədbirləri həyata keçirildi. Təyyarədən çoxlu qutular boşaldılaraq naməlum istiqamətə aparıldı. Qutularda silahın olduğu güman edilir” yazırdı [4, v. 203].

Belə bir mürəkkəb siyasi şəraitdə SSRİ-dən ixrac edilən Kommunist təhlükəsi adanın parçalanmasına təsir edən faktorlardan biri idi. ABŞ-ın Kıprdakı səfiri T. Belcher 1964-cü il aprelin 7-də Dövlət Departamentinə göndərdiyi teleqramda Kommunist Partiyasının rəhbərliyi altında Kıprın müstəqil olmasını Türkiyə hökumətinin qəbul etməyəcəyini vurğulayırdı. O, Kıprın Yunanıstanın tərkibində NATO təhlükəsizlik sisteminə daxil olması ilə Türkiyənin mövqelərinin yumşalacağını yazırdı. Lakin Türkiyə Kıprın Yunanıstan daxilində NATO sisteminə girməsinə razı deyildi.

Moskvadan geniş dəstək alan Kıpr Kommunist Partiyası olan AKEL (Zəhmətkeşlərin İrəli Tərəqqi Partiyası) Makariosla əməkdaşlıq edirdi. Sov.İKP və AKEL Kıprda kommunist rejimi qurmağa çalışırdılar. SSRİ Kıprda kommunist təşkilatını gücləndirirdi. Kıprlı yunanları Qərb ölkələrinin əleyhinə yönəldirdi. SSRİ AKEL-in köməyi ilə Aralıq dənizində mövqelərini möhkəmləndirmək, istəyinə çatmaq istəyirdi. Kıpr əhalisinin 78,8%-i yunandı. Onların da üçdə biri kommunist idi. AKEL üzvlərinin 55%-ini yunanlar təşkil edirdi [1, s. 75].

Kıpr türkləri arasında kommunistlər çox az idi. Kommunizmə qarşı duran dünya lideri ABŞ və müttəfiqi Türkiyə kommunistlərlə əhatə olunmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qalmışdı. Buna görə də Türkiyə adada baş verən hadisələrə

biganə qala bilməzdi.

Xruşşov Kipr böhranının əvvəlində Yunanıstana müraciət edərək Kritlə Rodos adası arasında yerləşən Karavi adasını almaq istəmişdi. SSRİ bu adada hərbi baza yaratmaq niyyətində idi. Lakin Yunanıstan hökuməti dumanlı cavab vermişdi. Bundan sonra sovetlər Kipr adasında baş verən hadisələrdən istifadə etməyə başladı.

Kipr “Aralıq dənizinin Kubası”na çevrilmişdi. Kuba təhlükəsizlik baxımından amerikanlar üçün hansı strateji əhəmiyyəti daşıyırdısa, Kipr də Türkiyə üçün o əhəmiyyəti daşıyırdı. Kubadakı sovet raketləri ABŞ-ı necə təhdid edirdisə, Kiprin enosisi və ya sovetlərin nüfuzu altına düşməsi Türkiyəni ondan da artıq təhdid edirdi. Kipr iki sistem dövlətləri arasında soyuq müharibə meydanına çevrilmişdi. Kipr məsələsində Türkiyənin geri çəkilməsi nəinki Aralıq dənizində və Yaxın Şərqdə nüfuzunun itirilməsinə, eyni zamanda milli təhlükəsizliyi üçün təhdidin artmasına gətirərdi.

Qərb bloku ölkələrinin Kipr məsələsində tutduğu mövqe sovetləri hərəkətə gətirdi. İnönü və Gürselin müsahibələrindən sonra Ankaradakı sovet səfiri xeyli fəallaşdı. Səfir Nikita Rıjov xarici işlər naziri Erkin tərəfindən qəbul edildi. Söhbətdə səfir Sovet İttifaqının Türkiyənin iqtisadi inkişafına kömək göstərə biləcəyini söylədi. Səfir daha çox yardımlar, kreditlər, Sovet İttifaqının Türkiyənin maraqlarına zərbə vurmayaacağı barədə ifadələr işlətməyə başladı. Erkin sovet səfirinə “Kipr məsələsində Türkiyənin NATO üzrə müttəfiqləri onu tamamilə tək qoydu” dedi. Rıjov isə “Kipr məsələsi üstündə Türkiyə ilə SSRİ arasında münasibətləri pozmaq lazım deyildir. SSRİ Kipr məsələsində Türkiyə əleyhinə cəbhə yaratmamışdır. Onun bu məsələdə mövqeyinin səbəbi SSRİ-nin daxili siyasi şərtləri ilə bağlıdır” deyə cavab verdi. Səfir Türkiyəyə sovet yardımlarının mümkünlüyü barədə danışaraq müəssisələrin tikintisi və yardımlar edilməsi barədə geniş söhbət açdı. Erkin sovet yardımları barədə təkliflərə baxmağın Kipr məsələsinə münasibətdən keçdiyini səfirə açıq şəkildə bildirdi. Görüşdən sonra türk rəsmi dairələri ölkənin xarici siyasətində dəyişikliklərin olacağı barədə danışdılar [1, s. 79]. Səfir bir qədər keçmiş türk rəsmi adamları ilə söhbətlərində SSRİ-nin birtərəfli qaydada enosislə heç vaxt razılaşmayacağını söylədi [8, s. 200].

Sovetlərin Kiprin enosisinə qarşı çıxması əbəs deyildi. Yunanıstanın adaya təkərəfli yiyələnməsi ilə regiona NATO hökumran olardı. Nəinki ada, həmçinin Aralıq dənizi tamamilə Qərb blokunun nəzarətinə keçə bilərdi. Sovetlər eyni zamanda adanın Türkiyənin nəzarəti altına keçməsinə də razı deyildi. Çünki yenə də eyni vəziyyət yarana bilərdi. Buna görə də sovetlər Kipr problemindən istifadə edərək türk-yunan ziddiyyətlərini qızıdırıb dərinləşdirərək NATO blokunu zəiflətmək məqsədi güdüdü.

1964-cü il mayın 5-də TBMM-də çıxış edən İnönü Moskvanın enosisin əleyhinə olduğunu, sülh və təhlükəsizliyi istədiyini bildirdi [5, v. 7].

Belə bir şəraitdə SSRİ-nin Türkiyədəki səfirliyinin fəaliyyəti daha da genişləndirdi. Səfirlik əməkdaşları Türkiyənin müxtəlif, o cümlədən dini dairələri ilə əlaqələrin qurulmasına xüsusi diqqət yetirməyə və görüşlərə başladılar.

Türkiyə hökuməti avqust ayının 17-də bütün dünya ölkələrinin hökumətlərinə Kipr məsələsi ilə bağlı müraciət etdi. Müraciətdə adada türklərə qarşı 1963-cü il dekabrın 21-də başlayan kütləvi qırğınlar, türklərin olmazın əzab-əziyyət çəkdiqləri, türk kəndlərinin hücumlara məruz qaldıqları qeyd olunur, problemin həllinə kömək xahiş edilirdi [3, v. 87].

Lakin bu müraciət də NATO ölkələri tərəfindən soyuq qarşılandı. Qərb blokundakı müttəfiqləri Kipr məsələsində Türkiyəni ya başa düşmür, ya da başa düşmək istəmirdilər. Belə bir şəraitdə SSRİ-nin Türkiyəni müdafiə etməsi artıq bütün beynəlxalq sistemə, Ankaranın müttəfiqləri ilə münasibətlərinə ciddi təsir edən amillərdən biri oldu.

Yaranmış ağır şəraitdə türk hökuməti aşağıdakı istiqamətlərdə müzakirələr açmağı təklif etdi: Birincisi, Kipr problemi Türkiyənin milli problemdir. Onun həlli zamanı Türkiyənin və kiprli türklərin əleyhinə qərar qəbul edilə bilməz. İkincisi, Yunanıstan hökumətinin mövqeyi sovet-türk dostluğunu tamamilə dağıtmışdır. Ona görə də Türkiyə Yunanıstana qarşı sərt siyasət yeritməlidir. Üçüncüsü, Türkiyənin haqlı olduğu Kipr məsələsində Qərbdəki müttəfiqləri, o cümlədən ABŞ və Böyük Britaniya Türkiyəni müdafiə etmədilər. Bu isə Qərbə olan inamı azaldır. Xarici siyasətə yenidən baxmağı zəruri edir. Lakin bu, Qərb blokundan ayrılmaq demək deyildir. Türkiyə Qərb bloku daxilində daha müstəqil siyasət yeritməlidir [4, v. 203].

Yunanlar adanın Yunanıstana birləşdirilməsindən ötrü ABŞ və SSRİ-nin razılığını almaq istəyirdi. 1964-cü il sentyabrın 30-da ABŞ dövlət katibi Dean Rusk ilə Vaşinqtonda danışıqlar apararaq Kiprin xarici işlər naziri Kiprianu Moskvaya getmək istədiyini, sovetləri incitmək istəmədiyini dedi. Adanın Yunanıstana birləş-dirilməsinə ABŞ və SSRİ-nin razılığını verəcəkləri təqdirdə Türkiyənin heç bir hərbi hərəkət etməyəcəyinə zəmanət verib-verməyəcəyini soruşdu. Səfərinin əsas məqsədinin sovet rəhbərlərinə Kiprin Yunanıstanla birləşdirilməsini izah etmək olduğunu dedi. ABŞ dövlət katibi bunun onun şəxsi işi olduğunu bildirdi. Amma “özünü SSRİ ilə birlikdə hərbi və siyasi təhlükəsizlikdə görmək böyük səhv olacaqdır” dedi. Xüsusi vurğuladı ki, Varşava paktı ilə NATO, SSRİ ilə ABŞ arasında narahatlıq var. Bu, Kipri məhv edə bilər. Kiprianu adaya müdaxilə olacağı təqdirdə SSRİ-nin proseslərə birtərəfli qaydada qarışacağını xatırlatdı. Rusk bildirdi ki, Sovet İttifaqının əsas məqsədi başqa insanlar üçün çətinlik və NATO ittifaqı daxilində gərginlik yaratmaqdır. Sovetlər belə hallarda ikiqat və üçqat oyun oynayır. O, SSRİ-nin Türkiyənin enosisə qarşı getməsinə təşviq etməsi mümkünlüyünü dedi. Kiprianu Moskvadan qayıtdıqdan sonra Kiprdəki amerikalı səfiri Belcherlə görüşərək səfəri barədə məlumat verəcəyini bildirdi. Rusk “sovetlərin müdaxiləsi yalnız

Türkiyənin qarşısını almağa xidmət etmir” dedi [1, s. 91].

1964-cü ilin payızında Kiprianu Moskvaya səfər etdi. O, enosis məsələsində Moskvanın dəstəyinə ümid bəsləyirdi. Lakin amerikalıların dediyi kimi, Kiprianu sovetlərin özlərinin yaratdığı problemin həllində enosisə razı olmayacağını heç bir zaman başa düşmədi. Moskvadakı görüşlərində Kiprianu adadakı ermənilərin türk zülmündən daha çox əziyyət çəkdiqlərini qabartdı. Bununla o, Mikoyanın sovet rəhbərlərindən biri olmasından istifadə edərək erməni məsələsini istismar etmək istəyirdi. Lakin SSRİ xarici işlər nazirinin müavini V.V. Kuznetsov Kiprianuya birbaşa dedi ki, sovet hökuməti Kiprin müstəqil qalmasına üstünlük verir. Enosis Kipri NATO birliyinə üzv edəcəkdir. Beləliklə, Aralıq dənizi NATO-nun nüfuz dairəsinə düşəcəkdir. SSRİ enosisə razı ola bilməz. Bununla belə, Kuznetsov Kipr əhalisinin enosisi qəbul edəcəyi təqdirdə sovet hökumətinin bu seçimə hörmət bəsləyəcəyini də bildirdi. Sovetlərin xalqın enosisi qəbul edəcəyi ilə bağlı düşüncələri türk-yunan ziddiyyətlərini qızıqdırıb NATO-nu zəiflətmək niyyəti güdüdü [1, s. 91-92].

Kiprianu Moskvada keçirdiyi danışıqlar barədə BMT sessiyası keçirilən zaman amerikalı nümayəndə heyətinə ətraflı məlumat verdi. “Kiprin müstəqilliyi, ərazi toxunulmazlığı və suverenliyi kimi məsələlərdə sovetlərin dəstəyinə inandığını” dedi. Kipruanu adada yaşayan kiçik erməni azlığının türklərin əllərindən əziyyət çəkdiyini yenidən xüsusi vurğuladı. Amerikanlar problemin sovetlərlə yaxınlaşmaqla həll ediləcəyinə inanmadıqlarını bildirdilər [9, s. 342].

Bütün səylərinə baxmayaraq, ABŞ və Qərb ölkələri 1964-cü ildə Türkiyəyə Kiprə müdaxilə etməyə imkan vermədi. Əslində müdaxilə üçün bu dövrdə münasib şərait yetişməmişdi.

Ədəbiyyat

1. Qasımlı M. SSRİ-Türkiyə münasibətləri (Türkiyədə 1960-cı il çevrilişindən SSRİ-nin dağılmasına qədər). I cild. 1960-1979. Bakı, “Adiloğlu” nəşriyyatı, 2007.
2. “Yeni Sabah” gazetesi, 1964, 2 mart.
3. АВПРФ, ф.132, рефература по Турции, оп.54, папка 173, д. 9.
4. АВПРФ, ф.132, рефература по Турции, оп.54, папка 173, д. 11.
5. АВПРФ, ф.132, рефература по Турции, оп.54, папка 173, д.12.
6. Письмо И.И.НенюН.С.Хрущеву от 5 января 1964 г.-АВПРФ, ф.132, оп.54, папка 172, д.1.
7. Поцхверия Б.М. Турция и кипрский вопрос. Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке, М.: Наука, 1966.
8. Annexation of Cyprus by Great Britain”, The American Journal of International Law, Cilt 9, No. 1, 1915, p. 204.
9. Memorandum of Conversation. Washington, February 4, 1965.-Foreign Relations of the USA. 1964-1968. Vol.XVI. Cyprus, Greece, Turkey, doc.№175.